

Roșca Emil, com Lupșa, jud Alba

Părăul Cărbunariilor

Destin și Miracol

Ediție îngrijită de:
Emilian Røșca

Coperta:
Emilian Røșca

Un fel de introducere

Încearcă, fiu al omului din vremea de acum, să îți strekori mintea printre hățșurile veacurilor apuse, fie mai depărtate sau mai apropiate de zilele noastre. Abia așa îți vei da seama cât de cât de vremurile și felul în care au trăit, înaintașii noștrii pe aceste meleaguri.

Oare, ce ai spune tu dacă la un moment dat ar vini cineva de oriunde, s-ar nimeri pe pământul moștenit de tine din moși-strămoși, în casa pe care ai ridicat-o cu truda brațelor tale, cu sudoarea frunții și ți-ar spune că ești un om tolerat în acel loc? Atâta timp cât vei înțelege acest lucru și te vei supune poruncilor lui, vei putea viecui¹, de unde nu va trebui să îți iei tălpășița². Ba nu, pentru că el era stăpân până și pe trupul și pe tot ce îți aparține. Nu trebuie să ne mire faptul că atunci când totul devenea insuportabil, din câte un piept mai răbufnea o voce lăuntrică care sfâșia văzduhul cu strigătul ei de durere.

„Când nu vom mai putea răbda
Și foamea ne va răscula.
Să nu dea Dumnezeu cel sfânt,
Să vrem noi sânge nu pământ,
Hristoși să fiți nu veți scăpa,
Nici în mormânt!”

Atunci, zăgazurile sufletului se rupeau, toate energiile se descătușau iar talazurile o luau razna zdrobind tot ce întâlneau în cale. Nimeni nu rămânea de-o parte, pentru că în acel moment fiecare avea câte ceva de plătit:

„Tot una e daca-i murit,
Copilori moș îngârbovit,
Dar nu-i tot una leu să mori
Ori câine-n lăntuit.”

Această mi-aș dori să fie o continuare la ciclul de cărți pe care l-am intitulat: „Oameni, jertfe, martiri”. Mai concret, aș vrea să scot la

---

¹ trăi

² să îți iei tălpășița = să pleci

iveală faptele a doi eroi care sau jertfit pentru propășirea³ neamului și păstrarea credinței pe aceste meleaguri atât de vitrege cu viața.

Îi vorba de frații Ispas care au trăit înainte, pe timpul și după răscoala Horii în cătunul Părăul Cărbunarilor din Șasa-Lupșa. Amândoi erau iobagi pe moșia baronului Fekete. Pe lângă muncile pe care le făceau pentru stăpân erau obligați să plătească o mulțime de dări și arangale pentru fisc, încât nu îi mai rămânea bietului om timp să mai facă ceva și pentru casă.

Dintre toate acestea ce mai grea era munca pe care o făceau oamenii locului iarna în munte la tăiatul, gătatul și transportul lemnului la courile⁴ împărătești din Valea Hărmănesii (Ofânbaia). Ion Ispas, fratele mai mare își învață stăpânul cum să transforme lemnul în cărbune de bocșă cum văzuse în timpul cătăniei în Țara Toțască. Era mai ușor de transportat, iar pentru că da o căldură mai mare, era și mai bine plătit. Baronul apreciază propunerea valahului, îl pune vătaf peste cătunele din Valea Șesii și îi dă mână liberă să înființeze mai multe bocșe de-a lungul Părăului Muhăilor. De la aceste bocșe, de aci înainte Părăul se va numi al Cărbunarilor nume pe care îl poartă și în zilele noastre. Acest fapt, cât și mai buna cunoaștere a localnicilor, avea să îl transforme total pe noul stăpân dintr-un tiran înrăit, într-un stăpân mai omenos și plin de înțelegere pentru supuși. O întâmplare năpraznică care se abate asupra baronului și a ficei acestuia, în timpul unei vizite pe care o face la bocșele din Părăul Cărbunarilor, îl face să își schimbe complet atitudinea față de cei doi frați.

Vremea se scurge încet, o dată cu unda părăului, iar zilele senine se tulbură! Iureșul se dezlănțuie în munți. Începe răscoala Horii! Viața devenise insuportabilă, cuțitul ajunsese la os, strigătul de durere pornit din patimi și suferințe se amesteca ca o chemare de viață și de moarte înfrățindu-se cu dangătul clopotelor și bucinatul tulnicelor. Iobagii pun mâna pe arme și ca puhoaiete stărnite de ruperea norilor sfarmă tot ce întâlnesc în cale. Sate după sate se ridică iar cei din Valea Șesii nu pot sta de-o parte chiar dacă pentru ei viața se îndulcise întru câtva. Se

---

³ perpetuarea

⁴ topitorii, cuptoare pentru topirea aurului din piatra

adună în jurul vătafului și îi cer să le fie căpitan și să îi ducă la luptă împotriva domnilor care deveniseră atâta de cănoși. Vătaful încearcă să îi liniștească dar unii pornesc și se alătură cetei conduse de căpitanul Crișan care în acea vreme, prăda Abrudul. O altă parte se alătură celorlalți Lupșeni și în frunte cu căpitanul Cloșca trec în Ofânbaia și de acolo peste Mogoș spre Galda.

Domnii pun și ei mâna pe arme, Fekete șovăie! Supușii lui erau cumiți, ascultători, treburile încă îi mergeau bine de aceia s-a hotărât să plece în altă parte să își vadă și de sănătate lăsând lucrurile să se rezolve de la sine. Turbarea răsculaților îi mare, domnii pierd teren și îl roagă pe împărat să intervină cu armata în favoarea lor, promițându-i supunere. Ajutorul acestuia nu întârzie. Ofițerii imperiali încearcă un șiretlic sperând să îi dezbine pe răsculați și să pună mâna pe căpitani, iar aceștia o dată prinși, se spera ca cetele să se răzlețească de la sine. Răsculații s-au prins de intențiile ofițerilor adunându-se în număr și mai mare în jurul căpitanilor.

Vărsarea de sânge era inevitabilă. Trupele imperiale dotate cu armament modern pentru acea vreme, au început să strângă munții ca într-un inel de oțel. Moșii înțelegând primejdia și văzându-se trădați într-un fel mincinos de împărat au blocat cu copaci și bolovani trecătorile spre centrul munților, jurând să moară până la unu dar să nu se mai întoarcă la viața de dinainte. Cătanele cu greu își făceau loc prin nămeți dar cu toate acestea încercau cu orice preț să ajungă la Câmpeni unde răsculații își aveau centrul de comandă.

Așa a fost trimisă în acele vremuri o trupă de soldați sub comanda unui locotenent pe nume Meșterhazi, încercând să pătrundă peste munți, din Zlatna, peste Mogoș, trecând prin Valea Vinții, peste Lupșa sperând să cadă în spatele răsculaților la Câmpeni. Iobagii din Valea Șesii sânt anunțați la timp de un mogoșan venit călare că o ceată de domni îmbrăcați în straie cătânești încearcă să pătrundă spre Câmpeni. Iobagii se adună la Gura-Vinții și în frunte cu vătaful Ion, fratele acestuia Ștefan și popa Simion pornesc în susul văii să întâmpine cioflendării domnești și să îi pună pe fugă. Undeva pe la mijlocul văii, într-un loc numit La Moară cetele se întâlnesc. Locotenentul le cere iobagilor să îi lase calea liberă menționând, că sânt cătane împărătești. Ion le strigă să facă cale

întoarsă dacă vreau să le fie bine. Locotenentul se înfurie și comandă foc dar numai o pușcă se descarcă celelalte rămân mute din cauza umezelii. Un iobag cade împușcat! Văzând neobrăzarea domnilor atât Ion cât și Ștefan duc puștile la ochi unul doboară un cal iar celălalt chivăra de pe capul locotenentului. Cătanele scot săbiile și trec la atac, dar nu pot face față îmblăciilor, furcilor și coaselor mânuite cu vrednicie de șășeni. Rând pe rând pică soldații și o dată cu ei și locotenentul. Scapă doar câțiva cu fuga dar și aceștia bătuciți și plini de răni, peste coaste, troiene și stânci ajung cu mare greu la Ofânbaia.

Cu tot curajul și voința lor, răsculații sânt învinși nu numai de numărul mare al cătanelor și al armamentului lor dar și de gerul, nămeții și lipsurile pe care trebuiau să le înfrunte. Horea dându-și seama că jertfele ar fi prea mari, le dă dezlegare să se tragă la vetrelelor, promițându-le că o dată cu venirea primăverii vor începe din nou lucrul neterminat acum.

Armata împreună cu domnii încep arestările și schingiuirile. Se caută trădători, li se promet premii mari în bani și iertarea tuturor fărădelegilor. Îmbătați de marasmul promisiunilor, se găsesc câteva uscături și rând pe rând cu ajutorul acelor nemernici, căpitanii încap pe mâna călăilor și încarcerăți la Alba Iulia. Printre ei se află și Ion și Ștefan Ispas, acuzați de ațâțarea iobagilor și de uciderea în Valea Vinții a locotenentului și a întregii trupe pe care acesta o conducea.

Condamnarea era cruntă, fiecăruia să i se taie mâna dreaptă și capul de către călău la locul faptei. Capetele să li se anine în țapă iar trupurile să li se lase să putreză legate pe roată la răspârtii pentru înfricoșarea gloatelor.

Într-o noapte, sapă împreună cu alți condamnați la moarte un canal pe sub zid și reușesc să fugă la pădure. Rătăcesc prin munți o vreme sperând încă în mila împăratului. Ion își dă seama de lipsurile celor de acasă și într-o noapte când zăcea pe fân într-o șură la Șagău, îi spune lui Ștefan că se predă fie ori ce o fi că și așa tot nu o mai duce mult. Piciorul pe care îl striviseră doi bușteni cu ani în urmă sus pe munte, începuse a i se învineți, îi trecuse de genunchi și urca mereu. Ștefan începuse să plângă ca un copil mic când fratele său îl anunțase că se predă și ia asupra lui toate faptele lămurindu-i pe domni că el nici

măcar nu fusese de față la omor.

„- Tu să ai grijă de ai mei să nu se bejănească! și mai am o rugămintă: după ce mă omoară, să te duci într-o noapte, să îmi strângi osemintele și cum ți-o ajuta Dumnezeu să le îngropi sus pă munte La Morminte. Nu vreau ca ciorile și hoitarii să să înfrupte din trupul meu. Promiți?” Ștefan promise pentru că știa că nu i se putea împotrivi. În ziua următoare porniră spre casă cu gândul să își ieie rămas bun de la ai lui iar apoi să se ducă și să se deie de bună voie pe mâna domnilor.

Nu a fost să fie! pe când erau pe aproape au văzut trecând pe drumul mare gornicii și cătenele ducând cu ei pe doi legați. S-au ascuns într-o șură ce iera prin apropiere dar abia au început să muște din merindea ce o aveau în straiță că au și auzit gură de bărbat în susul șurii. când au privit printre bârne și-au dat sama că erau gornicii pe urmele lor. La sfatul lui Ion, Ștefan se ascunde dar când a văzut că gornicii încep să îl lovească pe Ion, sare și îi culcă pe toți patru la pământ. În acel moment intră pe ușă cătanele și îi amenință cu puștile, își dau seama că orice împotrivire îi zadarnică și la sfatul lui Ion se predă și Ștefan. Amândoi sunt legați și mânați ca boii la Abrud. Zadarnic încearcă Ion să ieie toată vina asupra, domniile aveau nevoie de țapi ispășitori iar setea lor de răzbunare și sânge era încă neostoită.

Li se citește din nou mărturia popii Simion care de altfel îl vânduse și pe căpitanul Crișan, salvându-și prin această trădare capul și slujba, după care sentința de condamnare la moarte, pedeapsa talionului pe care o vor îndura la locul faptei împreună cu alții doi, Prața și Căbulea părtași și ei la răzmeriță și la omorârea cătanelor. După câteva zile sânt târați în Valea Vinții, și în fața tuturor sătenilor din jur aduși cu forța, călăul taie capetele lui Prața și Căbulea. Zadarnic încearcă Ion să își salveze fratele sentința rămâne definitivă. Cade dreapta și capul lui Ion iar apoi ultimul este adus Ștefan; era tânăr, înalt și vânjos, când au încercat calfele să îl așeze în genunchi lângă butuc, acesta se scutură aruncându-i pe jos. A îngenunchiat singur înălțând fruntea lui înaltă spre cer, nu îi era necaz nici tiamă că îi va tăia brațul și capul dar îi era ciudă că promisese solemn în fața fratelui mai mare și acuma nu era în stare să își respecte cuvântul. A mai aruncat o dată privirea spre creștetul Gemenilor împietriți pe care acum brădetul creștea în voie și zicând un

Doamne ajută, își suflecă mâneca de pânză și își întinse mâna pe butucul plin de sângele închegat al fratelui său. Mulțumit călăul că își termină treaba cu bine își și ridicase securea deasupra capului dar când Ștefan a întins brațul gros ca o tânjală, călăul sa speriat și privinduși securea și-a dat seama că nu o ridicase destul și a mai înălțat-o. Era o rușine să nu poată reteza brațul unui om din prima. Călăul își făcu încă o dată treaba, mâna lui Ștefan zburase cât colo și mulțumit încerca să își smulgă securea care sa împlântat adânc. Amândouă calfele țineau de butuc, călăul se trudea în fel și chip, iar Ștefan privea zâmbind la ei gata gata să le sară în ajutor.

La auzul unor strigăte ce se auzeau prin mulțime privirile tuturor se îndreptaseră întracolo: iobagii se dedeseră îl părți iar printre ei înainta în galop un călăreț cu calul în spume cu două pistoale în mâini: „Opriți măcelul, opriți execuția!” În timp ce își juca calul în fața judecătorului și îl amenința cu pistoalele că îi zboară creierii pentru că ia încălcat moșia omorându-i supușii fără acordul ei, a pus doctorul să îi oprească sângerarea și să îl panseze pe Ștefan. Li s-a recomandat ca fiind contesa Teleky stăpâna de drept a acelei moșii și lea ordonat atât comandantului de husari, cât și judecătorilor să își ieie călăii și urgent să părăsească locul de nu își pune supușii să le ajute. Așa a scăpat cu viață Ștefan ca prin urechile acului. Cea mai urmat? Puteți să vă dați seama întrun singur mod, citind cartea în întrgime.

Valea Șesii

Într-o nimiră un bătrânel mi-a spus: „Atunci când o făcut Dumnezeu lumea, o muncit șase zile, în cea de-a șaptea în loc să se hodiească, o început într-o joacă să modeleze Valea Șesii. O împodobit-o cu lunci mai late sau mai înguste după cum se încolăcea valea, cu dolii domoale, înflorate pe deasupra cărora se ridicau dealuri și delurețe pline de pomi roditori și fânețe. Pe margini, ca o îngrădire măiastră se văd munții încotojmânați în ținurile verzi de fagi și brazi uriași din care țâșnesc ici colo stâncile sure și semețe; Piatra Oloșilor, Vârful Poienițelor, Colțul Groșilor și Stânca Surligata. Fiecare din acești munți și pietre își au povestea lor una de cât alta mai plină de vrajă și farmec. Și a mai pus Domnul în bunătatea lui ca să uimească ochii trecătorului la tot pasul câte o vietate; de la sprintenul iepuraș, la zvelta căprioară și la încoronatul cerb. Prin lăstărișuri și ireata vulpe, prin hâbdiacuri colțosul mistreț, prin hățișuri cutezătorul lup, iar prin codrii cei mari forțosul și uriașul urs. Prin crengărișuri săltau veverițele, jderii și râșii. Păsările multicolore te însoțeau cu cântecul și trilul lor melodios prin aceste locuri. Văile, vălișoarele și pâraiele le-a împodobit cu unde limpezi mai repezi ori mai leneșe pe fundul cărora puteai citi ca în stele în prundul multicolor poveștile acestor locuri. Printre bolovanii suri ori albi ca bulgării de caș, se strecurau ca niște umbre păstrăvii, iar prin linuri, bulboane ori prin bălțile adânci săpate de puhoaiete primăvăratoce la picioarele arinilor uriași ce străjuiau valea ca niște cătane, fulgerau clenii și mrenele în jocul lor vejnîc neastâmpărat.

Peste toate acestea a pus bunul Dumnezeu stăpâni pe „Adamii” cei mai vrednici, harnici, neânfricați și frumoși din lume, iar de-a dreapta lor a așezat să le fie reazem la greu, leac și mângâiere, la beteușug ori necaz, pe fermecătoarele „Eve” alungate din Rai și pe prea frumoasele și vitezele Zâne rămase după surparea semeței Detunate.

Toate erau mândre și frumoase dar povestea noastră prinde să se țasă pe unul din pâraiașele ce izvorau din barba sură a bătrânului Munceluș, vesel și jucăuș ca toate celelalte ce se revărsau în unda cântătoare a liniștitei văi. [...]

Cuprins:

Un fel de introducere.....	5
Valea Șesii.....	11
Baronul Fekete	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
La Casa Vătafului.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Bocșele.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Ursoaia.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Vâlva Pădurii, ori Zâna din Detunata	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Răzmerița	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Bătălia de la Valea Vinții	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Urmările.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Condamnarea și Osânda.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Contesa Teleky.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Destin și Miracol	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Ioșca sau Iosefina.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.